

КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

COMMUNICATION FACTORS FOR THE CULTURAL ENVIRONMENT FORMING HIGHER EDUCATION

У статті проаналізовано комунікативні чинники формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, які визначають зміст пізнавальних, креативних здібностей майбутніх фахівців. Визначено сутність комунікативно-креативного підходу до формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, що підвищує ефективність вирішення творчих завдань студентів у процесі навчання. Окреслено специфіку комунікативної діяльності викладачів і студентів, що забезпечує прояв їх творчого потенціалу. У статті розкрито зміст понять «комунікативна культура», «комунікативна компетентність», «комунікативно-мовленнєвий акт», які мають бути покладені в основу дослідження процесу формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти.

Ключові слова: комунікативні чинники, культуротворче середовище, комунікативна культура, комунікативно-креативний підхід, комунікативна компетентність, комунікативно-мовленнєвий акт.

В статье проанализированы коммуникативные факторы формирования культуротворческой среды высшего учебного заведения, определяющие содержание познавательных, креативных способностей будущих специалистов. Определена сущность коммуникативно-креативного подхода к формированию культуротворческой среды высшего учебного заведения, повышающего эффективность решения творческих задач студентов в процессе обучения. Выявлена специфика коммуникативной деятельности преподавателей и

студентов, которая обеспечивает проявление их творческого потенциала. В статье раскрыто содержание понятий «коммуникативная культура», «коммуникативная компетентность», «коммуникативно-речевой акт», которые должны быть положены в основу исследования процесса формирования культуротворческой среды высшего учебного заведения.

Ключевые слова: коммуникативные факторы, культуротворческая среда, коммуникативно-креативный подход, коммуникативная культура, коммуникативная компетентность, коммуникативно-речевой акт.

The article analyzes the communicative factors of formation of the cultural environment of higher education institutions, which determine the content of cognitive, creative abilities of future specialists. The essence of the communicative-creative approach to the formation of the culture-oriented environment of the institution of higher education is determined, which increases the efficiency of solving the creative tasks of students in the process of learning. The specifics of the communicative activity of teachers and students are provided, providing a manifestation of their creative potential. The content of the concepts of "communicative culture", "communicative competence", "communicative-speech act", which should be the basis for the study of the process of formation of the cultural environment of a higher education institution, is to be found in the article.

Key words: communicative factors, cultural environment, communicative culture, communicative and creative approach, communicative competence, communicative-linguistic act.

УДК 378.147-012.37:37.03]:37.032:37.064
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.34>

Ордіна Л.Л.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теоретико-правових
та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського національного
аграрного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Складність і динамічність процесів оновлення суспільства, викликаних змінами у всіх сферах життєдіяльності людини, в сучасному способі життя, характері виробництва, актуалізують пошук наукових обґрунтувань модернізації системи освіти загалом і вищої освіти зокрема. Назріла гостра необхідність визначити пріоритети та цінності освіти з огляду на стратегії розвитку цивілізації та логіку розвитку освітніх систем. Поряд із процесами глобалізації, інтеграції відбуваються процеси самоідентифікації особистості, що створюють проблему самозбереження у різних середовищах людської цивілізації.

Визначити сутність сучасної освіти можна, якщо розглянути її у контексті культуротворчих процесів. Тому пріоритетом стає формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, у якому особистість не тільки здатна конструктивно мислити і діяти у проблемних ситуаціях, а і поєднувати професійну компетентність із громадянською

відповідальністю, володіти творчими здібностями і моральною свідомістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання про те, яким чином на окремого індивіда діє середовище, у всі часи було у центрі уваги мислителів і вчених (А. Адлер, Дж. Дьюї, Г. Спенсер, С. Френе). Передумовою розгляду педагогічного потенціалу середовища у вітчизняній науці вважаються праці вчених, котрі досліджували питання управління розвитком особистості через середовище, сприяючи тим самим формуванню педагогічного напрямку в українській науці (А. Макаренко К. Ушинський, В. Сухомлинський) та ін. Педагогічні проблеми сучасного культуротворчого середовища в освітніх закладах досліджували вчені Н. Москаленко [6], О. Шевнюк [9], А. Макареня [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Готовність до сприймання інновацій і опора на традиції як основа продуктивного спілкування індивідуального стилю життєдіяльності особистості у процесі взаємодії із соціокультурним

оточенням уможливають створення єдиної комунікативної платформи, що формуватиме позитивний імідж України на міжнародній арені. Сьогодні лишається багато невизначених аспектів проблеми розвитку комунікативної культури особистості в контексті національної культури. Відсутні дослідження, спрямовані на виявлення творчого потенціалу комунікативної культури професійного напрямку, не з'ясовано механізми впливу професійної комунікативної компетентності на орієнтири креативної оцінки студентської молоді.

Мета статті – проаналізувати комунікативні чинники та визначити сутність комунікативно-креативного підходу у процесі формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти, розглянути базові поняття комунікативної діяльності особистості.

Виклад основного матеріалу. Навколишнє середовище завжди відігравало важливу роль у процесах навчання і виховання людини, її становлення та розвитку. Розуміння цієї обставини сприяло появі у педагогічній науці першої третини ХХ ст. педагогіки середовища. Вона виникла завдяки працям педагога-дослідника С.Т. Шацького, котрий уперше цілісно розглянув вплив умов середовища на соціалізацію дитини. Йому належить першість у розробці таких питань, як самоврядування школярів, лідерство в дитячому співтоваристві та функціонування школи як комплексу установ, що реалізують наступність і цілісність у вихованні [8, с. 68]. Ю.С. Мануйлов на більш абстрактному рівні розробляє проблематику середовищного підходу у педагогіці, покликаною вирішити труднощі у побудові технологій використання можливостей середовища в процесі навчання і виховання. Середовищний підхід, на його думку, є теорією і технологією опосередкованого управління (через середовище) процесами формування і розвитку особистості дитини [5, с. 62]. З філософсько-педагогічної позиції культурне середовище розглядається як стійка сукупність предметних і духовних елементів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт (особистість, група, суспільство) і які впливають на його діяльність зі створення й освоєння духовних і матеріальних цінностей, на формування його духовних потреб, ціннісних орієнтацій у сфері культури [1, с. 52].

Формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти (далі – КТС ЗВО) розглядається як процес взаємодії суб'єктів освітнього простору: викладачів, студентів і середовища, в якому вони перебувають, є динамічним процесом взаємодії освітніх програм, дозвілєвої діяльності, форму трансляції в соціумі та культурі [7, с. 23]. Поняття культуротворчості розглядаємо як єдність соціокультурного буття – буття в культурі – і такий механізм спадковості, який заснований на здатності людини об'єктивувати сутнісні творчі сили,

що проявляються як у нових культурних формах, змістах, цінностях, так і в уже наявних культурних смислах.

Комунікативні чинники – це сукупність умов, котрі на основі інформаційних моделей стимулюють обмін інформацією і представлені спеціально відібраними відомостями про реальний світ і про роль людини в ньому. Як комунікативні чинники формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти розглядаються комунікативна культура особистості, яка включає в себе поняття толерантності й емпатійності; комунікативна компетентність, основою якої є знання, обізнаність, досвід професійної діяльності людини; комунікативно-мовленнєвий акт, що включає діалогічну взаємодію, спілкування, дискусію. Розглянемо їх послідовно.

Комунікативна культура розглядається у дослідженні як інтегрована якість особистості, що є основою її здатності до сприймання й оцінки інформації, внаслідок якої відбуваються зміни у думках, уявленнях, знаннях [11]. Комунікативна культура виявляється в інформаційній взаємодії суб'єктів і реалізується у використанні освітніх інформаційних технологій у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти.

Заклад вищої освіти як цілісна система розвивається і самоорганізовується як засіб багатфакторної детермінації саморозвитку особистості як генерального фактору продуктивної освіти. Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток: людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, яке дає їй фізичну основу для життя і розвиває інтелектуально, морально, суспільно, духовно. Інформація є надзвичайно складною субстанцією, що сприймається кожною людиною індивідуально, залежно від її здібностей, психологічних особливостей, рівня розвитку мислення і т. п. За сучасних умов знання людини має виходити не з єдиного спеціалізованого тезаурусу, а з усього різноманіття думок, підходів, ідей і, насамперед, з особистісних, когнітивних і методологічних навичок, здатності до критичного оцінювання і зіставлення всього різноманіття отриманої інформації. Якщо інформаційний процес розглядається як процес взаємодії суб'єктів, то процес спілкування розглядається як соціальний, котрий доцільно розглядати у контексті освітнього інформаційного процесу. Інформаційні процеси в КТС (обмін повідомленнями, знаннями, емоціями, почуттями) можна уявити єдністю матеріальної й абстрактно-ідеальної форм, наприклад, у вигляді текстів. Матеріальна форма зафіксована у предметно-знакових системах як носіях тієї чи іншої інформації про об'єкт пізнання, оцінки і перетворення. Інформативність тезаурусно-знакової системи – це лише частина

інформаційної насиченості, яка стає набутом споживача (наприклад, навчальний матеріал).

КТС ЗВО, для того, щоб бути інформаційно насиченим, для кожного суб'єкта повинне бути багаторівневим, володіти принциповою невичерпністю. Рушійними силами саморозвитку особистості є внутрішні протиріччя, тому культуротворче середовище має бути «насичене» освітніми ситуаціями, які володіють значним ступенем невизначеності, містять амбівалентні оцінки, змушують студента «включити» механізми самодетермінації, саморозвитку. Саморозвиток особистості багато в чому залежить від ступеня індивідуалізації культуротворчого середовища. Кожна людина сьогодні об'єктивно потребує створення умов, що сприяють її інтелектуальному та творчому зростанню. Такі умови можуть бути створені в КТС, що забезпечує максимальну ступінь індивідуалізації за рахунок широкого використання інформаційних технологій.

Інформаційні технології виступають дієвим фактором підвищення мотивації освіти. Серед характеристик освітніх інформаційних технологій, які ми розглядаємо як елементи КТС, спробуємо визначити ключові: широкі можливості інформаційних технологій з індивідуалізації освіти; надання просторового поля для активної самостійної діяльності студентів; забезпечення широкої зони контактів, можливість спілкування через Інтернет з будь-якою людиною, незалежно від його просторового розташування і різниці часових поясів; орієнтація на досягнення конкретних навчальних цілей і освоєння конкретних дій за розробленими комп'ютерними програмами; застосування активних, діяльнісних методів і форм навчання: спільних мережевих проєктів, комп'ютерних ділових ігор, проблемного методу, навчання через відкриття; структурування навчального матеріалу, поділ його на логічні, цілісні, невеликі за розміром блоки; використання навчальних завдань з елементами новизни та непередбачуваності.

Таким чином, розвиток комунікативної культури надає кожному суб'єкту можливість формування індивідуалізованої освітньої траєкторії у КТС ЗВО.

Комунікативна компетентність у дослідженні виступає як здатність встановити контакти з людьми, надсилати, отримувати, зберігати й обробляти інформацію. А.В. Вишнякова у своєму дослідженні виділила критерії та рівні інформаційно-комунікативної компетентності, які включають: оптимальність діяльності; наявність раціональних прийомів і способів діяльності; конкретність діяльності; осмисленість процесу формування інформаційно-комунікативної компетентності; активність і самостійність діяльності; наявність критичного мислення [2, с. 57]. Д. Ізаренков тлумачить комунікативну компетентність як набуту у процесі природної комунікації або спеціально органі-

зованого навчання особливу якість мовленнєвої особистості, що складається з декількох складників, у числі яких можна виділити мовленнєву компетенцію, предметну компетенцію, лінгвістичну і прагматичну компетенцію [3, с. 12].

Комунікативно-організаційний блок КТС ЗВО будується на основі діалогічної взаємодії. У такому середовищі викладач займає лідерську, але не домінуючу позицію, виконує функції режисера, але не розпорядника, грає роль не тільки організатора, але і співучасника освітнього процесу. У діалогічній взаємодії викладач відповідальний за обмеження агресивних форм спілкування і заохочення творчих відносин. Проведення тренінгів із формування творчої взаємодії, дискусій, круглих столів, семінарів із проблем толерантності прискорює процес засвоєння і застосування у практичній діяльності і спілкуванні принципів рівності, співпраці, вільного вибору і ціннісного самовизначення. Формування навичок діалогового спілкування, знаходження компромісу в суперечці, відстоювання своєї позиції сприяють навчанню студентів вмінню нейтралізації тенденцій, явищ, які загрожують стабільності середовища, оскільки культуротворче середовище ЗВО є важливою умовою самовиховання і самовизначення особистості студента.

Метою нашого дослідження є обґрунтування деяких положень комунікативно-креативного підходу до формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти. Комунікативно-креативний підхід базується на системі принципів і правил, що стимулюють генерування нових ідей та інтуїтивне мислення, які істотно підвищують ефективність вирішення певних творчих завдань [10, с. 160]. Це нагромадження творчого потенціалу особистості у процесі пізнавальної діяльності, що органічно поєднує набутий досвід (знання, розумові навички і уміння, здібності, обдарованість, розумова працездатність, уміння творчо розв'язувати нові задачі, проникливість, кмітливість, допитливість, мовленнєва досконалість, властивості мислення, ерудованість) і здатність самостійного його набуття і творчого застосування на практиці. Сучасний аналіз комунікативної діяльності викладача показав, що креативність проявляється у творчому пошуку змісту і способу передачі навчальної інформації, у творчості педагогічної взаємодії.

Використання комунікативно-креативного підходу до формування культуротворчого середовища закладу вищої освіти вказує на те, що цей процес ґрунтується на таких регулятивах: моделювання спілкування викладача з студентами виявляється у здатності до рефлексії та прагненні вдосконалювати свою майстерність; втілення креативних вимірів педагогічної комунікації орієнтує на окремі специфічні види доступності в системі педагогічного спілкування; застосування інфор-

маційних технологій дає можливість викладачам реалізовувати інноваційні педагогічні програми і методики.

Висновки. Отже, комунікативні чинники визначають специфіку змісту комунікативної діяльності викладачів і студентів у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти, що виявляється у здатності обґрунтувати і структурувати навчальний матеріал, вести діалог, моделювати педагогічну взаємодію викладачів і студентів, долати комунікативні бар'єри, вступати у дискусію, висловлювати і логічно викладати свої думки. Застосування комунікативно-креативного підходу дає можливість забезпечити творче спрямування активного самовираження студентів у процесі навчальної діяльності.

Проведене дослідження дає можливість окреслити напрями подальшого розгляду проблеми розвитку комунікативної культури студентів. Предметом наукового пошуку можуть стати: зміст і методико-практичне забезпечення комунікативних чинників розвитку дозвілленої культури у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бим-Бад Б.М. Педагогическая антропология. Москва : УРАО, 1998. 576 с.
2. Вишнякова А.В. Образовательная среда как условие формирования информационно-коммуни-

кативной компетентности учащихся : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Оренбург, 2002. 172 с.

3. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирования на продвинутом этапе обучения студентов – не филологов. Москва, 1990. С. 158.

4. Макареня А.А. Культуротворческая среда: статус, структура, функционирование. Тюмень : ТОГИРРО, 1997. 66 с.

5. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в воспитании. Современные гуманитарные подходы в теории и практике воспитания. Пермь, 2001. С. 57–77.

6. Москаленко Н.М. Гуманітаризація вищої культурологічної освіти в Україні ХХ–ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01. Київ, 2010. 18 с.

7. Ордіна Л. Середовищні детермінанти когнітивного розвитку студентів в культуротворчому середовищі ВНЗ. *Scientific Journal «Science Rise» Pedagogical Education*. 2015. № 10/5. С. 20–25.

8. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения. Москва : Педагогика, 1980. 720 с.

9. Шевнюк О.Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 41 с.

10. Чайка О.В. Комунікативно-креативний підхід у підготовці майбутніх учителів-філологів до творчої професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2012. № 8. С. 158–160.

11. Louis V. Compétence communicative et saviors culturels en didactique des langues étrangères. *Louis Vincent*. Université de Liege. 2006. P. 50–63.